

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ДЕГТЯРЬ НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 338.43:364.48 (043.3)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ
ЕКОСИСТЕМНИМИ ПОСЛУГАМИ ВОДНО-БОЛОТНИХ УГІДЬ**

Спеціальність 08.00.06 – економіка природокористування та охорони
навколишнього середовища

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському національному аграрному університеті
Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор
Мішенін Євген Васильович,
Сумський національний аграрний університет,
завідувач кафедри теоретичної
та прикладної економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України
Галушкіна Тетяна Павлівна,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України (м. Одеса),
завідувач сектору прикладних проблем екологізації
економіки регіону;

кандидат економічних наук
Сидорук Борис Орестович,
Тернопільська державна сільськогосподарська
дослідна станція Інституту кормів і сільського
господарства Поділля НААН України (м. Тернопіль),
завідувач лабораторії аграрної економіки.

Захист відбудеться «15» квітня 2014 р. о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 55.051.01 Сумського державного університету за адресою: 40007,
м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2, ауд. М-209.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного
університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий «14» березня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є. І. Нагорний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. За останні два десятиліття світова спільнота все більше стурбована економічними викликами, пов'язаними зі станом водно-болотних угідь, що підтверджується, зокрема, Рамсарською конвенцією про водно-болотні угіддя, які мають міжнародне значення, а також Конвенцією про біологічне різноманіття. Будь-які зміни екосистемних функцій, компонентів та умов використання водно-болотних угідь обумовлюють зміну цінності екосистемних послуг і, як наслідок, впливають на ефективність функціонування різних галузей економіки та соціальної сфери. Разом із тим недосконалість сучасної моделі ринково-орієнтованого природогосподарювання зумовила появу цілої низки проблем, пов'язаних із управлінням економікою природокористування та фінансуванням заходів, спрямованих на охорону та відтворення водно-болотних угідь з метою раціонального використання їх екосистемних послуг. Це об'єктивно потребує активізації досліджень щодо вдосконалення організаційно-економічних засад екосистемного управління водно-болотними угіддями на основі включення їх екосистемних послуг до господарської системи на різних ієрархічних рівнях.

Дослідження теоретико-методологічних та практичних положень управління різними екосистемними послугами (ЕП) знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: Дж. Бішопа, С. Бобильова, Т. Брауна, Б. Буркинського, О. Веклич, Т. Галушкіної, В. Голяна, О. Громової, Р. Грут, В. Данілова-Данільяна, Г. Дейлі, В. Захарова, А. Котко, М. Лук'янчикова, Л. Мельника, Є. Мішеніна, Г. Моткіна, Р. Паджіола, Р. Перелет, І. Потравного, Б. Сидорука, І. Сотник, Дж. Фарлей, Г. Фоменко, М. Хвесика, К. Уолеса та інших. Проблема управління водно-болотними угіддями (ВБУ) на основі екосистемних принципів досліджується в працях Д. Бласко, О. Закорко, Н. Закорчевної, У. Єдема, Р. Констанци, Г. Марушевського, С. Панченка, Г. Раства, К. Рубека, О. Рубеля, В. Степанова та ін.

Водночас залишаються невирішеними питання щодо організаційно-економічних засад управління екосистемними послугами водно-болотних угідь (ВБУ) у контексті сталого розвитку суб'єктів господарювання та методології «зеленої» економіки. Зокрема, удосконалення потребують теоретико-методичні підходи до формування системи інституційних та організаційних інструментів управління ЕП. Конкретизації вимагають методичні підходи до економічної оцінки ЕП як основи формування системи платежів за ЕП та включення їх до економічного механізму природогосподарювання.

Вищевикладене визначило актуальність обраної теми дисертаційної роботи, визначило мету і завдання, структурно-змістовну основу дисертаційного дослідження.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до пріоритетних державних та регіональних програм, зокрема Концепції національної екологічної політики України до 2020 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р), Комплексної програми охорони навколишнього природного середовища Сумської області до 2015 року (Рішення Сумської обласної ради від 25.07.2008). Виконане дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою науково-дослідних

робіт Сумського національного аграрного університету, зокрема з темами: «Економічні та соціально-екологічні орієнтири збалансованого розвитку господарюючих суб'єктів» (№ держ. реєстр. 0109U007266, 2009-2012 рр.), у межах якої особисто автором розроблено пропозиції щодо розвитку інструментів управління екосистемними послугами водно-болотних угідь (ЕП ВБУ); «Удосконалення економічного механізму АПК» (№ держ. реєстр. 0109U007267, 2009-2012 рр.), де автором проаналізовано сутнісно-змістовні основи управління екосистемних послугами (ЕП) в контексті сталого розвитку аграрної економіки.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток та поглиблення теоретико-методичних та прикладних основ формування організаційно-економічних засад управління екосистемними послугами водно-болотних угідь у контексті реалізації принципів сталого розвитку.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі наукові завдання:

- дослідити теоретико-методологічні основи формування концепції управління ЕП в контексті реалізації принципів сталого розвитку економіки;
- узагальнити основні науково-практичні підходи до визначення сутнісно-змістовної основи ЕП як економічної категорії;
- обґрунтувати теоретико-методологічні підходи до впровадження механізмів управління ЕП ВБУ;
- удосконалити класифікаційні ознаки визначення основних видів ЕП;
- обґрунтувати теоретико-методичні основи систематизації принципів вибору основних видів стратегій управління ЕП ВБУ;
- розробити науково-методичні підходи до розвитку системи оцінки ЕП ВБУ на основі побудови індикаторної оцінки;
- обґрунтувати методологічні засади впровадження організаційно-економічного інструментарію управління ЕП ВБУ;
- обґрунтувати пропозиції щодо формування системи платежів за ЕП ВБУ;

Об'єктом дослідження є процеси управління ЕП ВБУ та відповідні регулюючі механізми.

Предметом дослідження є теоретико-методичні підходи щодо формування організаційно-економічних відносин у сфері управління ЕП ВБУ.

Методи дослідження. Теоретичним базисом дисертаційного дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, економіки природокористування, теорії управління та екологічного менеджменту. Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, зокрема, діалектичний метод, процесний та системний підходи.

Для вирішення завдань дослідження використовувалися такі основні методи: системно-структурний та абстрактно-логічний – при дослідженні сутності та змісту ЕП ВБУ та механізмів управління ними; економіко-статистичний – для обробки статистичних даних та оцінки рівня використання ЕП; порівняльний та групувань – у процесі еколого-економічного аналізу стану використання ЕП ВБУ; розрахунково-аналітичний – при визначенні та розрахунку індикаторів стану та втрати ЕП ВБУ; графічний – для наочного зображення динаміки показників та механізмів управління ЕП ВБУ.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні дані Державного комітету статистики України, матеріали Головного управління статистики Сумської облдержадміністрації, первинна документація підприємств, що зібрана безпосередньо автором, зокрема Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський», літописи природи, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем управління екосистемними послугами, інформація з інтернет-джерел, матеріали власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні організаційно-економічних засад управління екосистемними послугами водно-болотних угідь (ЕП ВБУ). Найбільш суттєві результати, які містять елементи наукової новизни, полягають у наступному:

вперше:

- обґрунтовано теоретико-методологічний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління ЕП ВБУ, який базується на врахуванні стратегій, ресурсів, а також стимулів та інших організаційно-економічних інструментів, що прямо та опосередковано впливають на трансформацію стану водно-болотних угідь (ВБУ) з метою підвищення еколого-економічної результативності діяльності суб'єктів природогосподарювання;

удосконалено:

- класифікаційні ознаки визначення видів ЕП (функціонально-регуляторні, екосистемні, організаційно-економічні та ознаки часу), які додатково до існуючих, визначають такі їх види: за стадіями та причинами динаміки водно-болотних екосистем; типами бенефіціарів ЕП та формами їх потреб; терміном реалізації та рівнем легальності використання ЕП; ступенем внеску у добробут населення;

- теоретико-методичні основи систематизації та декомпозиції стратегій управління ЕП ВБУ, в межах яких автором на відміну від існуючих визначено типи стратегій за ознаками ємності та комплексності ЕП (стратегії сегментації та фокусування на домінуючих видах та перевагах ЕП);

- методологічні положення щодо формування організаційно-економічного інструментарію управління ЕП ВБУ, що базується на відповідній системі платежів та є основним чинником розвитку інституційного середовища для формування ринків ЕП ВБУ (ринків вуглецевих, водних, лісових ЕП та послуг збереження біорізноманіття);

- науково-методичний підхід до вибору загальної та цільової стратегій управління ЕП ВБУ, який на відміну від існуючих ґрунтується на індикаторах оцінки параметрів стану і втрати регуляторних, соціокультурних, підтримуючих і забезпечуючих ЕП;

дістали подальшого розвитку:

- сутнісно-змістовна основа дефініції «екосистемні послуги водно-болотних угідь» як економічна категорія, що визначає потоки економічних вигод і цінностей, які отримують господарюючі суб'єкти та інші зацікавлені сторони від використання наявних властивостей водно-болотних екосистем, а також таких, що утворюються внаслідок генерування, відновлення, підтримки, регулювання екосистемних процесів, які формуються в результаті цілеспрямованої діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності та ієрархічних рівнів управління;

- наукове обґрунтування методичних підходів щодо формування системи платежів за ЕП ВБУ, яке на відміну від існуючих базується на визначенні форми платежу (послуги, пільги та ін.), особливостей організаційно-економічних відносин між продавцями і покупцями екосистемних послуг (ЕП) (обов'язкові державні механізми, торгівля квотами, добровільні контрактні відносини та ін.), способу отримання платежів за ЕП (пряма компенсація, банкінг ЕП, платежі через фондові біржі та випуск цінних паперів, через інвестиційні фонди та інші фонди розвитку та ін.).

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в дисертації теоретичні та методичні положення, висновки і практичні рекомендації дають можливість розвивати в Україні сучасну збалансовану систему управління екосистемними послугами водно-болотних угідь (ЕП ВБУ), що забезпечить системне та комплексне використання їх у діяльності суб'єктів господарювання у різних секторах економіки та соціальної сфери. Використання пропозицій щодо розроблення та впровадження платежів за ЕП дозволить більш ефективно здійснювати управління водно-болотними екосистемами як в організаційно-аналітичному, так і економічному вимірі.

Розроблені автором методичні підходи та практичні рекомендації щодо впровадження основних організаційно-економічних інструментів управління ЕП ВБУ використано Сумським обласним управлінням водних ресурсів (довідка № 145 від 23.01.2013 року); запропоновані науково-методичні підходи до вибору стратегій управління та визначення економічної вартості окремих ЕП ВБУ «Заплава Десни» використано Національним природним парком «Деснянсько-Старогутський» (довідка № 29 від 15.01.2013 року). Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Сумського національного аграрного університету (акт № 3174/1 від 20.11.2013 року) при викладанні дисциплін «Фінанси природокористування», «Економіка лісового та садово-паркового господарства».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладений авторський підхід до вирішення наукового завдання стосовно організаційно-економічних засад управління ЕП ВБУ у контексті реалізації принципів сталого розвитку.

Висвітлені в дисертації ідеї та розробки належать особисто автору і є його внеском у розвиток теорії та практики економіки природокористування. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень здобувача. Особистий внесок здобувача в цих роботах зазначено в переліку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях: Науково-практичній конференції викладачів, аспірантів та студентів Інституту економіки та менеджменту Сумського НАУ (м. Суми, 2010 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (м. Суми, 2012 р.), VI Міжнародній науковій конференції молодих вчених та студентів «Проблеми управління виробничо-економічною діяльністю суб'єктів господарювання» (м. Донецьк, 2012 р.), Міжнародних науково-практичних конференціях «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку»

(м. Суми, 2012, 2013 рр.), Всеукраїнських наукових конференціях «Екологічний менеджмент у загальній системі управління» (м. Суми, 2012, 2013 рр.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми управління виробництвом» (м. Донецьк, 2012 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону» (м. Суми, 2012 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Економічне зростання в умовах державно-приватного партнерства» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Комплексні меліорації ландшафтів: стан, проблеми, перспективи» (м. Херсон, 2013 р.), XIX Міжнародній науковій конференції «Технології XXI століття» (м. Алушта, 2013 р.).

Публікації. Основні результати досліджень за темою дисертації опубліковано в 22 наукових працях (16 із них належать особисто автору), у тому числі 7 статей у наукових фахових виданнях України (з них 1 публікація включена до міжнародних наукометричних баз), 3 розділи у колективних монографіях. Загальний обсяг публікацій становить 8,7 друк. арк., з яких 7,88 друк. арк. належать особисто автору.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який складається з 247 найменувань, 11 додатків. Загальний обсяг роботи складає 268 сторінки, із них 191 сторінка основного тексту. Дисертація містить 32 таблиці на 25 сторінках, 22 рисунки на 15 сторінках, список використаних джерел на 28 сторінках, додатки на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні основи формування системи управління екосистемними послугами у сфері природогосподарювання**» проаналізовано теоретичні засади та практичні підходи до формування системи управління ЕП, розкрито сутнісно-змістовну основу поняття «екосистемні послуги», запропоновано їх класифікацію.

Досліджено еволюцію та становлення основних науково-методичних підходів до формування концепції управління ЕП, визначено періодичність та зміст її основних чотирьох етапів (із 1980 по 2010 роки) у контексті розвитку екосистемного управління та сталого розвитку. На основі аналізу інституційних, економічних, науково-технічних та соціокультурних факторів розвитку суспільного виробництва автором обґрунтовані та систематизовані передумови становлення та розвитку системи управління ЕП. Доведено, що основними передумовами є такі: деградація екосистем та втрата природного капіталу, недоліки існуючого ринково-орієнтованого регулювання природокористування та реалізації заходів із охорони природних екосистем, низька ефективність методу «забруднювач платить», збільшення кількості та зміна структури населення, використання екосистем вище межі їх природного відновлення, зміна клімату, низька екологічна ефективність окремих технологій виробництва та господарювання.

Автором обґрунтовано, що визначення екосистемних послуг як економічної

категорії стає центральним елементом сучасної комплексної системи взаємозв'язків між функціонуванням природних екосистем, діяльністю економічних суб'єктів та добробутом суспільства. В роботі систематизовано існуючі науково-методичні підходи до формування сутнісно-змістовної основи екосистемних послуг (ЕП), встановлено взаємозв'язок та взаємодію між категоріями «природні ресурси», «екосистемні функції», «природний капітал» «екосистемні послуги», а також розкрито особливості процесу формування ЕП у контексті ідентифікації їх корисності та забезпечення інтересів та потреб основних бенефіціарів та стейкхолдерів. Із цих позицій, автором запропоновано власне визначення поняття екосистемних послуг, яке охоплює потоки економічних вигод і цінностей, що отримують господарюючі суб'єкти та інші зацікавлені сторони від використання існуючих властивостей водно-болотних екосистем, а також таких, що утворюються внаслідок генерування, відновлення, підтримки, регулювання екосистемних процесів, що формуються в результаті цілеспрямованої діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності та ієрархічних рівнів управління.

Вищенаведені особливості запропонованої дефініції екосистемних послуг та необхідність прийняття ефективних управлінських рішень, спрямованих на їх імплементацію до економічних механізмів функціонування суб'єктів господарювання, обумовили доцільність удосконалення класифікаційних ознак ЕП через виокремлення функціонально-регуляторних, екосистемних, організаційно-економічних ознак та ознак часу. Ці ознаки визначають такі види ЕП: за стадіями та причинами динаміки водно-болотних екосистем; за функціональним призначенням (ЕП забезпечення, регулювання, підтримки та соціокультурні ЕП), за типами бенефіціарів екосистемних послуг та формами їхніх потреб; за терміном реалізації та рівнем легальності використання; за ступенем відчутності ЕП; за просторовими ознаками, типами та розміром екосистем; за етапами та вектором процесу надання ЕП; за способом оплати та формою власності; за ступенем внеску в добробут населення та рівнем споживчої корисності. Така класифікація дозволяє більш системно зафіксувати всі проекції багатогранної економічної категорії ЕП, а також створює передумови в майбутньому для ефективної економічної оцінки ЕП та дослідження тенденцій їх розвитку.

У другому розділі **«Методологічні засади розвитку системи оцінки екосистемних послуг водно-болотних угідь у механізмі управління природогосподарюванням»** досліджено методологічні підходи до формування алгоритму та проведення оцінки ЕП у системі управління для всіх природних екосистем і для водно-болотних угідь (ВБУ) зокрема.

У роботі проведено еколого-економічний аналіз сучасної динаміки та тенденцій використання ВБУ у світовому та національному вимірах на основі використаних просторових, динамічних, кількісних та якісних критеріїв стану використання екосистемних послуг водно-болотних угідь (ЕП ВБУ), а також критеріїв конструктивності (деструктивності) еколого-економічного господарювання.

Зроблено наголос, що деградація та втрата водно-болотних екосистем та їх послуг здійснюються сьогодні більш високими темпами, ніж такі самі процеси в інших екосистемах. Запропоновано методичні підходи до оцінювання балансу ЕП ВБУ країни, які визначають загальну вартість ЕП, що надають «умовні гектари»

площі ВБУ, з урахуванням коригувальних коефіцієнтів, що розкривають характер використання ЕП ВБУ країни. Поряд з цим визначено показник резерву (дефіциту) ЕП ВБУ (формули 1, 2).

$$B_{EP\text{вбу}} = P_{\text{вбу}} \cdot k_{\text{кор1}} \cdot k_{\text{кор2}} \cdot EB_{EP\text{вбу}}, \quad (1)$$

$$P(D)_{EP\text{вбу}} = P_{\text{вбу}} \cdot (k_{\text{кор1}} \cdot k_{\text{кор2}} - 1) \cdot EB_{EP\text{вбу}} \quad (2)$$

де $P_{\text{вбу}}$ – площа ВБУ, тис. га; $B_{EP\text{вбу}}$ – баланс ЕП ВБУ; $P(D)_{EP\text{вбу}}$ – резерв (дефіцит) ЕП ВБУ; $k_{\text{кор1}}$ – коефіцієнт коригування, який визначено як співвідношення біологічної місткості країни та екологічного відбитку країни; $k_{\text{кор2}}$ – коефіцієнт коригування, який визначено як співвідношення водомісткості країни та водного відбитку країни; $EB_{EP\text{вбу}}$ – економічна вартість ЕП 1 га ВБУ світу, дол. США за 1 га.

Коефіцієнт $k_{\text{кор1}}$ є непрямим комплексним індикатором місткості ЕП країни (за винятком водних) та антропогенного навантаження на них, а $k_{\text{кор2}}$ – непрямим комплексним індикатором місткості водних ЕП країни та антропогенного навантаження на них.

За результатами проведення аналізу визначено перелік країн, які є акцепторами та донорами ЕП ВБУ, що може стати передумовою для формування ринків ЕП ВБУ на основі руху платежів за ЕП.

У роботі проведено дослідження існуючих методичних підходів до вартісної оцінки ЕП ВБУ. Виявлено, що проблемою формування методології вартісної оцінки ЕП ВБУ в Україні є ряд організаційних та методичних бар'єрів, а саме: відсутність законодавчо закріпленої дефініції «екосистемна послуга водно-болотного угіддя» та ідентифікованих переліків обліку ЕП; відмінність трактування поняття «водно-болотне угіддя» положеннями міжнародних організацій та нормативно-правовими актами України; неузгодженість методичних підходів до визначення вартості ЕП ВБУ.

На основі систематизації методичних підходів до вартісної оцінки ЕП ВБУ у дисертації розроблено її алгоритм, що визначає основні етапи, джерела та методи оцінки. Відповідно до запропонованого алгоритму автором побудовано систему вартісної оцінки ЕП ВБУ на основі методики загальної економічної вартості з урахуванням коригувальних показників (питома вага респондентів, готових платити за збереження ЕП ВБУ, коефіцієнт важливості збереження ЕП ВБУ для респондента, коефіцієнт оптимальності чисельності видів для підтримання біорізноманіття ВБУ, показник легальності використання ЕП ВБУ тощо), яку проведено на прикладі ВБУ міжнародного значення «Заплава Десна» у межах НПП «Деснянсько-Старогутський» (Сумська область) (табл.1). За результатами розрахунку та з урахуванням необхідності формування механізмів управління ЕП на основі розвитку системи платежів за них автором визначені основні бенефіціари усіх видів ЕП ВБУ «Заплава Десни» різних ієрархічних рівнів управління.

У третьому розділі «Напрями розвитку організаційно-економічного механізму управління екосистемними послугами водно-болотних угідь» розроблено та обґрунтовано теоретико-методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму управління ЕП ВБУ, розвинено інституційні засади управління ними, а також запропоновані фінансові та організаційні

інструменти управління ЕП ВБУ, які закладають основу для формування ринків ЕП. Базуючись на основоположних принципах теорії господарського механізму, автором розроблено організаційно-економічний механізм управління екосистемними послугами водно-болотних угідь, що структурно є частиною синергетичного механізму функціонування економіки екосистем (рис. 1). Сутнісно-змістовну основу організаційно-економічного механізму управління ЕП ВБУ визначено як динамічну взаємодію та узгодження організаційних структур та процесів управління, що ґрунтуються на сукупності стратегій, ресурсів, а також стимулів та інших інструментів, які впливають та обумовлюють зміну стану ЕП ВБУ. Функціонування такого механізму відбувається в межах кола змін ЕП ВБУ.

Таблиця 1

Результат розрахунку загальної економічної вартості екосистемних послуг водно-болотних угідь (ЕП ВБУ) (на прикладі ВБУ «Заплава Десни»)

Назва екосистемної послуги (ЕП)	Економічна вартість ЕП, тис грн на рік	Бенефіціари ЕП
Вартість прямого використання екосистемних послуг		
Екосистемна послуга забезпечення прісною водою	28 119,39	M1, M2
Екосистемна послуга забезпечення мисливства	211,55	M1, M2, P, H
Екосистемна послуга забезпечення рибальства	10 599,33 - 36 789,25	M1, M2, P, H
Екосистемна послуга забезпечення деревиною	972,1 – 1314,35	M1, M2, P, H, T
Екосистемна послуга забезпечення недеревинними продуктами лісу	1 832,31	M1, M2, P
Екосистемна послуга забезпечення пасовищами	6 142,75	M1
Екосистемна рекреаційна послуга	648,55	M1, M2, P, H, T
Екосистемна послуга забезпечення цінною та рідкісною фауною	9 869,90	M1, M2, P, H, T, Г
Екосистемна послуга забезпечення торфом	1 568,35	M1, M2, P, H
Вартість непрямого використання екосистемних послуг		
Екосистемна послуга поглинання вуглекислого газу	1 953, 73 - 9 768, 66	M1, M2, P, H, T, Г
Екосистемна послуга водоочищення	305,75	M1, M2, P, H, T
Екосистемна послуга забезпечення гідрологічного режиму рік	3 120,00	M1, M2, P, H, T
Екосистемна послуга регулювання поширення пожеж	123,04	M1, M2, P, H, T
Екосистемна послуга забезпечення оздоровчого ефекту від перебування в рекреаційній зоні відпочинку	2 103,21	M1, M2, P, H
Екосистемна послуга підтримки біологічного різноманіття	10 699 846,85	M1, M2, P, H, T, Г
Вартість невикористання		
Екосистемна послуга природної та культурної спадщини для майбутніх поколінь	41,69	M1, M2, P, H, T, Г
Загальна економічна вартість екосистемних послуг ВБУ «Заплава Десни»	10 767 458,50 - 10 801 805,60	M1, M2, P, H, T, Г

Пояснення: M1 – бенефіціари місцевого рівня 1 – фізичні чи юридичні особи, які знаходяться в населених пунктах, що межують із ВБУ «Заплава Десни» та використовують його ЕП; M2 – бенефіціари місцевого рівня 2 – фізичні чи юридичні особи, які знаходяться на територіях, суміжних до Середино-Будського району Сумської та Чернігівської областей; P – бенефіціари регіонального рівня – фізичні чи юридичні особи, які знаходяться на територіях, суміжних до Сумської області; H – бенефіціари національного рівня – фізичні чи юридичні особи, які знаходяться на території України та прямо чи опосередковано, сьогодні або в майбутньому користуються чи будуть використовувати ЕП ВБУ «Заплава Десни»; T – транскордонний рівень бенефіціарів – фізичні чи юридичні особи, які знаходяться на територіях сусідніх держав та використовують ЕП ВБУ «Заплава Десни»; Г – глобальний рівень бенефіціарів – фізичні чи юридичні особи, які отримують вигоди від функціонування екосистем ВБУ «Заплава Десни» у планетарному масштабі (наприклад, місце зимівлі чи гніздування рідкісних видів птахів тощо).

У дослідженні запропоновано структурований підхід до вибору стратегій управління ЕП ВБУ. Декомпозиція зазначених стратегій може бути деталізована за такими ознаками: загальні та домінантні стратегії, стратегії за способом досягнення мети управління ЕП, стратегії за характером поведінки суб'єктів управління ЕП ВБУ, а також цільові стратегії за місткістю таких послуг (табл. 2).

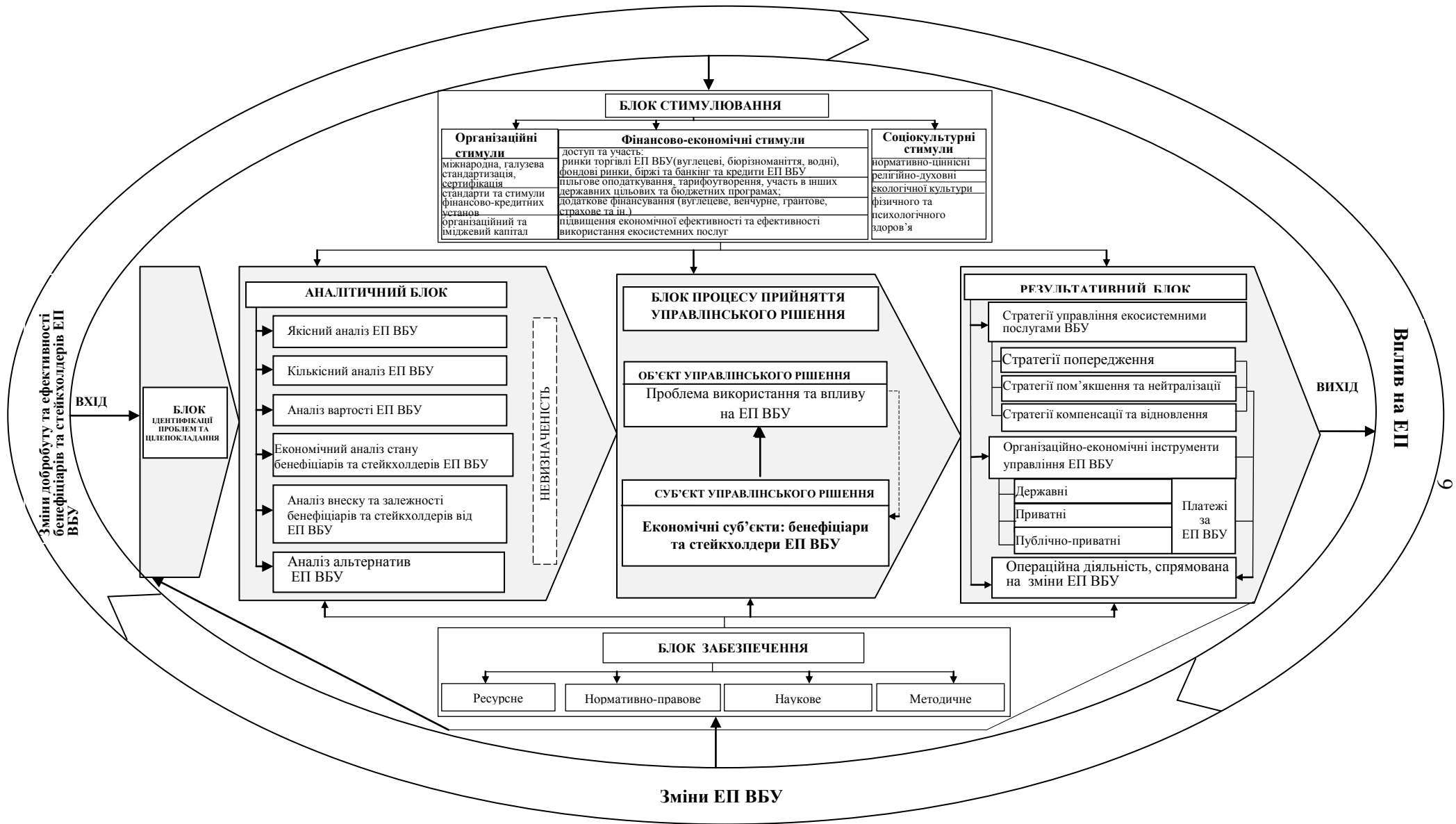

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм управління екосистемними послугами водно-болотного угіддя

Декомпозиція стратегій управління екосистемними послугами
водно-болотних угідь (ЕП ВБУ)

ОЗНАКИ СТРАТЕГІЙ		ВИДИ СТРАТЕГІЙ															
КОНСТРУКТИВНІСТЬ		РЕГРЕСИВНІСТЬ ←					ПРОГРЕСИВНІСТЬ →										
ДЕТАЛІЗАЦІЯ		Стратегія виживання		Стратегії стабілізації		Стратегії раціонального використання та впливу			Стратегії зростання та розвитку								
ЗАГАЛЬНА	ЗАГАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ	Стратегія ігнорування		Стратегія нейтралізації		Стратегія пом'якшення		Стратегія підтримки та попередження	Стратегія компенсації	Стратегія адаптаційного управління		Стратегія відновлення		Стратегія створення нових ЕП ВБУ			
	ДОМІНАНТНІ СТРАТЕГІЇ	Стратегії примусові та нейтральні		Пасивні стратегії				Активні стратегії									
	ХАРАКТЕР ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ УПРАВЛІННЯ	Стратегії зниження антропогенного тиску		Стратегії реструктуризації та реорганізації ВБУ екосистем		Стратегії охорони та збереження		Стратегії консервації		Стратегії стимулювання		Стратегії інтенсифікації		Стратегії диверсифікації		Стратегії інтеграції	
	СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ УПРАВЛІННЯ	Стратегії реінтродукції		Стратегії розведення		Стратегії відтворення		Споріднена		Неспоріднена		Вертикальна		Горизонтальна (басейнова)			
СПЕЦІАЛЬНА	КОМПЛЕКСНІСТЬ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ВБУ	ПОЛІЦЕНТРИЧНІ			ЧАСТКОВО СПЕЦІАЛІЗОВАНІ				СЕГМЕНТНО СПЕЦІАЛІЗОВАНІ								
	ЦІЛЬОВІ СТРАТЕГІЇ ЗА МІСЬКІСТЮ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ВБУ	Стратегія поліцентричного управління, з врахуванням високої місткості усіх видів ЕП ВБУ		Стратегія поліцентричного управління, з врахуванням низької місткості усіх видів ЕП ВБУ		Стратегія фокусування на перевагах забезпечуючих та соціокультурних ЕП ВБУ		Стратегія фокусування на перевагах ЕП ВБУ регулювання та підтримки та соціокультурних ЕП ВБУ		Стратегія фокусування на перевагах ЕП ВБУ регулювання та підтримки та забезпечуючих ЕП ВБУ		Стратегія управління, з врахуванням односегментної спеціалізації на перевагах ЕП ВБУ регулювання та підтримки		Стратегія управління з врахуванням односегментної спеціалізації на перевагах соціокультурних ЕП ВБУ			

Вибір альтернативних стратегій дозволяє сформувати ефективний організаційно-економічний механізм управління ЕП ВБУ та адаптуватися різним суб'єктам господарювання до особливостей їх фінансово-економічного стану, управлінського потенціалу, а також рівня залежності від екосистемних послуг (ЕП) та впливу на них.

Процес прийняття ефективних управлінських рішень та вибору стратегій управління ЕП ВБУ потребує формування системи оцінки ефективності управління ЕП ВБУ (E_y) (формула 3), яку автором запропоновано здійснювати на основі індикаторів стану видів ЕП ВБУ ($I_{EP_{6by}}$) та їх втрати ($I_{B EP_{6by}}$).

$$E_y = \frac{I_{EP_{6by}}}{I_{B EP_{6by}}} = \frac{I_{EP_3} \cdot W_3 + I_{EP_P} \cdot W_P + I_{EP_C} \cdot W_C}{\sum_{p=1}^r B_p \cdot w_p}, \quad (3)$$

де I_{EP_3} – інтегральний індикатор ЕП забезпечення; I_{EP_P} – інтегральний індикатор ЕП регулювання та підтримки; I_{EP_C} – інтегральний індикатор соціокультурних ЕП ВБУ; W_3, W_P, W_C – ваги показників ЕП забезпечення, регулювання й підтримки та соціокультурних відповідно; B_p – індикатор на основі бальної оцінки p -го типу втрати ЕП ВБУ; p – тип втрати ЕП ВБУ; w_p – вага p -го типу втрати ЕП ВБУ (визначена у результаті проведеного анкетного опитування); $p = \overline{1, r}$, $r = 10$.

У дисертації автором проведено індикаторну оцінку ЕП ВБУ України міжнародного значення, визнаних Рамсарською конвенцією. Поряд із цим визначено показники ефективності управління ЕП вказаних ВБУ. Індикаторна оцінка дозволяє ідентифікувати економічні проєкції надання ВБУ різних видів ЕП, на основі яких здобувачем обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення умов вибору загальних стратегій управління за ознаками параметрів стану та втрати ЕП, а також сформувані системи умов вибору цільових стратегій управління ЕП: стратегія поліцентричного управління з урахуванням високої ємності усіх видів ЕП ВБУ, стратегія фокусування на перевагах ЕП забезпечення та соціокультурних ЕП ВБУ, стратегія управління з урахуванням односегментної спеціалізації на основі переваг ЕП забезпечення та інші (табл. 3).

Таблиця 3

Умови вибору загальних стратегій управління екосистемними послугами
водно-болотних угідь

ВИД ЗАГАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ	Умова вибору стратегії на основі місткості ЕП ВБУ та їх втрати, обумовлених антропогенними факторами
Стратегія стабілізації (S ₁)	$S(I_{EP\ ВБУ}, I_{В\ EP\ ВБУ}) = S_1$ за умови $\begin{cases} 4,25 \leq I_{EP\ ВБУ} < 7,04 \\ 1,04 \leq I_{В\ EP\ ВБУ} < 1,67 \end{cases}$
Стратегія зростання та розвитку (S ₂)	$S(I_{EP\ ВБУ}, I_{В\ EP\ ВБУ}) = S_2$ за умови $\begin{cases} 4,25 \leq I_{EP\ ВБУ} < 7,04 \\ 0,41 \leq I_{В\ EP\ ВБУ} < 1,04 \end{cases}$
Стратегія виживання (S ₃)	$S(I_{EP\ ВБУ}, I_{В\ EP\ ВБУ}) = S_3$ за умови $\begin{cases} 2,38 \leq I_{EP\ ВБУ} < 4,25 \\ 0,04 \leq I_{В\ EP\ ВБУ} < 1,67 \end{cases}$
Стратегія раціонального використання та впливу (S ₄)	$S(I_{EP\ ВБУ}, I_{В\ EP\ ВБУ}) = S_4$ за умови $\begin{cases} 2,38 \leq I_{EP\ ВБУ} < 4,25 \\ 0,41 \leq I_{В\ EP\ ВБУ} < 1,04 \end{cases}$

У роботі доведено необхідність удосконалення організаційно-економічних інструментів управління ЕП ВБУ та визначено їх структурно-логічну схему взаємодії (рис. 2). До групи державних фінансових інструментів автором віднесено державні (місцеві) цільові та бюджетні програми, пільгові податки, збори й тарифи, державні гарантії фінансових операцій із ЕП ВБУ та сек'юритизація, спільне фінансування, кредитна та депозитна діяльність щодо ЕП ВБУ, фінансування страхових фондів, обмін «боргів на природу» та безпосередньо прямі платежі за ЕП ВБУ. Група добровільних (приватних) фінансових інструментів управління ЕП ВБУ містить: банкінг ВБУ, торгівлю квотами та правами на найбільш поширені ЕП ВБУ, фінансування інвестиційних, венчурних, трастових фондів, благодійних фондів та грантів на збереження та відновлення ЕП ВБУ. Більшість із запропонованих для впровадження фінансових та організаційних інструментів управління ЕП ВБУ ґрунтуються на функціонуванні системи платежів за ЕП, що є основним чинником створення необхідного інституційного середовища та ринків ЕП ВБУ (ринків вуглецевих, водних, лісових ЕП та послуг біорізноманіття тощо).

Автором обґрунтовано підходи та принципи формування системи платежів за ЕП ВБУ, що дозволяють визначити форму платежу, організаційно-економічні відносини між продавцями і покупцями ЕП, спосіб отримання платежів за ЕП ВБУ: через банкінг ЕП ВБУ, через фондові біржі та випуск цінних паперів, через створення публічно-приватних партнерств та інші.

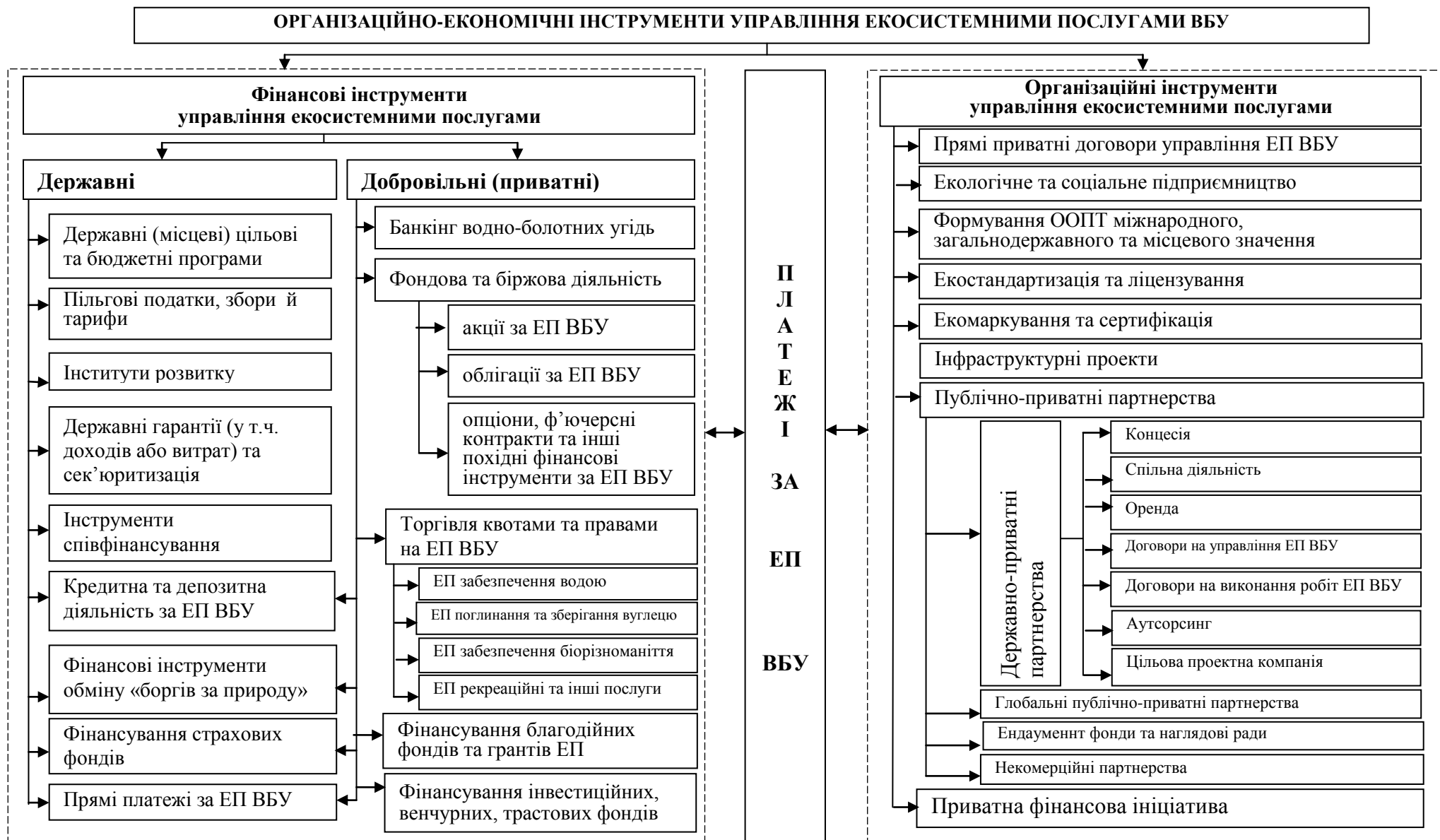

Рис. 2. Структурно-логічна схема організаційно-економічних інструментів управління екосистемними послугами водно-болотних угідь

Оскільки дієздатний механізм управління екосистемними послугами водно-болотних угідь (ЕП ВБУ) на основі функціонування системи платежів за них передбачає залучення усіх бенефіціарів та стейкхолдерів, а саме: економічних суб'єктів різних галузей економіки, місцевого населення, а також місцевих органів самоврядування, то доцільним є проведення аналізу впливу на ЕП ВБУ та залежності від них та формування на цій основі просторово-функціональних кластерів ЕП ВБУ. Для виявлення подібностей між районами Сумської області визначено сукупність еколого-економічних змінних, що розкривають: параметри наявності ЕП ВБУ, рівень їх використання різними галузями економіки району, рівень фрагментації та деградації.

Формування просторово-функціональних кластерів управління ЕП ВБУ є основою для впровадження системи платежів за ЕП, структурними компонентами функціонування локальних ринків ЕП ВБУ, а також ефективного комплексного управління цими послугами в цілому.

На основі виконаного анкетного опитування про доцільність розвитку ринків ЕП та потенціалу впровадження платежів за ЕП автором виявлено, що за ознаками вагомості найвищий рівень ЕП забезпечення прісною водою (87,1 % респондентів), значно нижчий рівень вагомості мають для населення ЕП із поглинання водно-болотними угіддями (ВБУ) вуглецю (44 % респондентів) та найменший – ЕП із підтримки біорізноманіття (25,1 % респондентів), а також естетичні та рекреаційні ЕП ВБУ (18,2 %). Разом із тим, встановлено, що рівень готовності споживачів ЕП платити за них є значно нижчим за рівень визнання їх вагомості. Так, за ЕП забезпечення прісною водою готові платити 39,4 % респондентів, за ЕП із поглинання ВБУ вуглецю – 12,5 %, за ЕП із підтримки біорізноманіття - 7,2 %, за естетичні та рекреаційних ЕП ВБУ 8,1 % респондентів. Наведені дані анкетного опитування свідчать про неготовність споживачів ЕП до впровадження системи платежів за ці послуги та функціонування відповідних ринків.

Результати дослідження дозволили автору обґрунтувати пропозиції для стимулювання формування та розвитку ринку ЕП ВБУ в Україні, зокрема необхідним є впровадження системи наступних заходів: проведення комплексної інвентаризації ВБУ та ідентифікації переліків обліку їх ЕП; розробка та удосконалення методичних підходів до оцінки економічної вартості ЕП для різних видів економічної діяльності з урахуванням природно-територіальних особливостей України, як основи для формування системи платежів за ЕП та впровадження відповідних механізмів фінансування їх збереження; визначення порядку вибору та використання фінансових і організаційних механізмів реалізації проектів управління водно-болотними екосистемами з метою стимулювання їх збереження та раціонального використання; визначення практичних підходів до реалізації фінансово-кредитних засад регулювання ринків ЕП у цілому та банкінгу ВБУ зокрема; розроблення методичних принципів імплементації ЕП до системи національних рахунків; врегулювання нормативно-правового забезпечення формування системи платежів та функціонування ринків екосистемних послуг.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-прикладного завдання, що полягає в поглибленні теоретико-методичних підходів до формування організаційно-економічних засад управління ЕП ВБУ відповідно до принципів сталого розвитку, що базується на застосуванні механізмів платного природокористування та екосистемного управління.

Результати виконаного дослідження дозволяють зробити висновки теоретичного і науково-практичного спрямування, основними з яких є такі.

1. Встановлено, що деградація природних екосистем, низький рівень ефективності сучасної моделі управління природогосподарюванням та охороною навколишнього середовища в Україні значною мірою зумовили необхідність розвитку науково-методичних підходів до управління екосистемними послугами (ЕП), зокрема водно-болотних угідь (ВБУ), що ґрунтуються на удосконаленні базових принципів екосистемного управління. Доведено, що вирішення проблеми раціонального використання, відтворення та охорони екосистем потребує імплементації екосистемних послуг водно-болотних угідь (ЕП ВБУ) до механізму природогосподарювання різних ієрархічних рівнів.

2. У результаті узагальнення існуючих підходів до визначення сутності та змісту поняття «екосистемні послуги» науково обґрунтовано авторське його визначення як економічної категорії, яка стає центральним елементом комплексної системи взаємозв'язків між функціонуванням природних екосистем, діяльністю економічних суб'єктів та добробутом суспільства. Встановлено взаємозв'язок між поняттями: екосистемні послуги, природний капітал, природні ресурси, екосистемні функції, що поглиблює сутнісно-понятійний апарат економіки природокористування.

3. Комплексне врахування ЕП ВБУ у господарському механізмі природокористування потребує поглиблення та представлення їх класифікаційних ознак таким чином: функціонально-регуляторні, екосистемні, організаційно-економічні та ознаки часу, що є необхідною умовою прийняття ефективних управлінських рішень економічними суб'єктами у сфері використання та відтворення ЕП ВБУ.

4. Застосування запропонованих коригувальних коефіцієнтів у межах використання методу загальної економічної вартості дозволяє оцінити економічну вартість ЕП ВБУ. Так, загальна економічна вартість ЕП ВБУ «Заплава Десни» (Сумська область) становить від 10 767,5 до 10 801,8 млн грн на рік.

5. Необхідною умовою ефективної реалізації принципів екосистемного управління ВБУ є розробка відповідного організаційно-економічного механізму. Організаційно-економічний механізм управління екосистемними послугами ВБУ повинен включати такі складові: блок ідентифікації проблем та визначення цілей, аналітичний та результативний блок, блок процесу прийняття управлінських рішень, а також блоки стимулювання та забезпечення. Впровадження такого механізму забезпечить не лише раціональне використання та відтворення ЕП ВБУ, а й підвищення рівня економічної результативності господарювання в різних секторах економіки та соціальной сфері.

6. Доведено, що функціонування організаційно-економічного механізму ефективного управління ЕП ВБУ потребує структурованого підходу до систематизації та декомпозиції стратегій управління ЕП ВБУ за такими ознаками: загальні та домінуючі стратегії, стратегії за способом досягнення мети управління ЕП, стратегії за характером поведінки суб'єктів управління ЕП ВБУ, стратегії за комплексністю представлених видів ЕП, а також цільові стратегії за місткістю таких послуг.

7. Важливим чинником розвитку інституційного середовища та ринків ЕП ВБУ є формування організаційно-економічних інструментів управління ЕП ВБУ (державні й добровільні фінансові та організаційні), що ґрунтуються на принципах дії платежів за ЕП, які забезпечуватимуть ефективну взаємодію споживачів та постачальників ЕП.

8. У ринкових умовах природогосподарювання система платежів за ЕП ВБУ повинна враховувати вид ЕП, організаційно-економічні відносини між продавцями і покупцями ЕП, ієрархічний рівень організації системи платежів за ЕП, форму платежу, спосіб отримання платежів за ЕП, форму залучення суб'єктів природогосподарювання у систему платежів, термін реалізації та періодичність здійснення виплат.

9. Для обґрунтування загальних та цільових стратегій управління ЕП ВБУ у роботі запропоновано застосовувати та визначено індикаторні показники стану ЕП ВБУ та їх втрати. Так, наприклад, для ВБУ України, що мають міжнародний статус та внесені до Рамсарського списку, за умови визначення комплексного індикатора стану ЕП ВБУ ($I_{ЕП ВБУ}$) у межах від 4,25 до 7,04 та комплексного індикатора втрати ЕП ВБУ ($I_{В ЕП ВБУ}$) у межах від 1,04 до 1,67 обирається стратегія стабілізації; якщо $I_{ЕП ВБУ}$ знаходиться у межах від 2,38 до 4,25 та $I_{В ЕП ВБУ}$ - від 1,04 до 1,67, доцільно застосовувати стратегію виживання.

10. Сформульовані автором наукові положення, висновки та рекомендації доцільно використовувати Міністерством екології та природних ресурсів, органами державної, регіональної та місцевої виконавчої влади при розробленні програм охорони навколишнього природного середовища, розвитку водного господарства держави та регіону, організаційно-економічних механізмів управління ЕП ВБУ, методичних рекомендацій до проведення економічної оцінки ЕП ВБУ та системи платежів за відповідні ЕП.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи в колективних монографіях

1. Дегтярь Н. В. Механізм процесного управління підприємством у контексті забезпечення сталого розвитку // Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: [монографія] / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Є. В. Мішеніна. – Суми : СНАУ, 2011. – С. 77-91.

2. Дегтярь Н. В. Проблемы управления экосистемными услугами трансграничных водно-болотных угодий // Управление производством: модели, механизмы, инструменты: [монография] / под общ. ред. д-ра экон. наук, проф.

Е. В. Мартяковой; Гос. высш. учеб. заведение "Донец. нац. техн. ун-т". - Донецк: ДонНТУ, 2012. – С. 186 – 191.

3. Дегтярь Н. В. Теоретико-методичні підходи до формування концепції екосистемних послуг в системі аграрної економіки // Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: [монографія] / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Є. В. Мішеніна. – Харків: ТОВ «Діса Плюс», 2013. – Вип. 2 – С. 383-400. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано основні теоретико-методичні підходи, етапи та принципи формування концепції екосистемних послуг в системі аграрної економіки.*

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Олійник Н. В. Розвиток ринку екосистемних послуг як напрямок посткризового зростання економіки України / Н. В. Олійник, Є. В. Мішенін // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №3, Т.3. – С. 104-116. *Особистий внесок здобувача: поглиблено теоретико-методологічні засади формування та розвитку ринку екосистемних послуг в Україні.*

5. Дегтярь Н. В. Становлення концепції екосистемних послуг в контексті забезпечення сталого розвитку регіонів / Н. В. Дегтярь // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки». – 2012. – № 4, Т.2. – С. 58-61.

6. Дегтярь Н. В. Державно-приватне партнерство як механізм фінансування збереження екосистем / Н. В. Дегтярь, К. В. Павлюк // Фінанси України. – 2012. – №9. – С. 83 – 93. *Особистий внесок здобувача: запропоновано теоретико-методичний підхід до впровадження механізмів публічно-приватного партнерства з метою управління екосистемними послугами.*

7. Дегтярь Н. В. Сучасні методи оцінки екосистемних послуг / Н. В. Дегтярь // Ефективна економіка. – 2012. – № 2. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php>

8. Дегтярь Н. В. Інституційні основи управління екосистемними послугами водно-болотних угідь / Н. В. Дегтярь // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - №5. – С. 87-92.

9. Дегтярь Н. В. Науково-практичні підходи до класифікації екосистемних послуг / Н. В. Дегтярь // Економіка та держава. – 2013. – №3. – С. 101-106.

10. Дегтярь Н. В. Управління екосистемними послугами водно-болотних угідь: механізми формування та напрямки реалізації / Н. В. Дегтярь // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2013. – № 12 (58). – С. 36-42 (Випуск журналу входить до міжнародної наукометричної бази РИНЦ (Росія, <http://www.elibrary.ru/>)).

Матеріали наукових конференцій

11. Дегтярь Н. В. Екосистемні послуги в контексті сталого розвитку економіки України / Н. В. Дегтярь // Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Інституту економіки та менеджменту Сумського НАУ (28-29 жовтня 2010 р.). – Суми: Видавництво «Довкілля», 2010. – С. 128 – 129.

12. Дегтярь Н. В. Екосистемні послуги в управлінні економічними механізмами / Н. В. Дегтярь // Проблемы управления производственно-экономической деятельностью субъектов хозяйствования: сб. науч. работ VI Междунар. научн. конф. молод. уч. и студ., 19 апреля 2012 г., г. Донецк, ДонНТУ. – Донецк : ДонНТУ, 2012. – Т.2. – С. 111 – 114.

13. Дегтярь Н. В. Інноваційні принципи формування ринків екосистемних послуг водно-болотних угідь / Н. В. Дегтярь // Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції, 27-29 вересня 2012 року. — Суми : ТОВ Друкарський дім "Папірус", 2012. — С.61-64.

14. Дегтярь Н. В. Фінансові інструменти управління екосистемними послугами водно-болотних угідь України / Н. В. Дегтярь // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 22–24 червня 2012 року / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 36-38.

15. Дегтярь Н. В. Экосистемные услуги трансграничных водно-болотных угодий / Н. В. Дегтярь // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : збірник тез доповідей Дванадцятій щорічної Всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 18-19 квітня 2012 р. / відп. за вип. О. М. Теліженко; рецензенти: С. М. Козьменко, Є. В. Мішенін. – Суми : СумДУ, 2012. — С. 51-54.

16. Дегтярь Н. В. Фінансові аспекти розвитку ринку екосистемних послуг в Україні / Н. В. Дегтярь // Современные проблемы управления производством: материалы Седьмой международной научно-практической конференции, 11-12 октября 2012 г., г. Донецк, ДонНТУ / ред. кол. Е. В. Мартякова и др. – Донецк: ГВУЗ «ДонНТУ», 2012. – С.107-110.

17. Дегтярь Н. В. Платежі за екосистемні послуги водно-болотних угідь: принципи та механізми реалізації / Н. В. Дегтярь // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19-21 червня 2012 р. / відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. — С. 30-32.

18. Дегтярь Н. В. Міжнародна практика державно-приватного партнерства в системі розвитку ринку екосистемних послуг / Н. В. Дегтярь // Економічне зростання в умовах державно-приватного партнерства: матеріали Третньої міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 15-16 березня 2013 року. / ред. кол. В. М. Шаповал [та ін.]. – м. Дніпропетровськ: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 64-66.

19. Дегтярь Н. В. Механізм управління екосистемними послугами водно-болотних угідь / Є. В. Мішенін., Н. В. Дегтярь // Комплексні меліорації ландшафтів: стан, проблеми, перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 24-26 квітня 2013 року. – Херсон : ХДАУ, 2013. – С. 230 – 233. *Особистий внесок здобувача: поглиблено теоретико-методологічні засади функціонування механізму управління екосистемними послугами водно-болотних угідь.*

20. Дегтярь Н. В. Стратегії управління екосистемними послугами водно-болотних угідь / Є. В. Мішенін., Н. В. Дегтярь // Екологічний менеджмент у

загальній системі управління : збірник тез доповідей Тринадцятої щорічної всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 17-18 квітня 2013 р. / відп. за вип. О. М. Теліженко. – Суми : СумДУ, 2013. – С. 55-57. *Особистий внесок здобувача: окреслено проблеми та умови вибору стратегії управління екосистемними послугами водно-болотних угідь.*

21. Дегтярь Н. В. Інструменти управління екосистемними послугами водно-болотних угідь / Н. В. Дегтярь // Технології ХХІ століття: збірник тез доповідей ХІХ Міжнародної наукової конференції, м. Алушта, 9-14 вересня 2013 р. – Суми : СНАУ, 2013. – С.118-119.

22. Дегтярь Н. В. Банкінг водно-болотних угідь, як інструмент управління екосистемними послугами / Є. В. Мішенін., Н. В. Дегтярь // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку : матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6 – 8 вересня 2013 року / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2013. – С. 135-137. *Особистий внесок здобувача: окреслено світовий досвід використання та механізм функціонування інструментів управління екосистемними послугами водно-болотних угідь, що базуються на дії платежів за екосистемні послуги, зокрема, банкінгу водно-болотних угідь.*

АНОТАЦІЯ

Дегтярь Н. В. Організаційно-економічні засади управління екосистемними послугами водно-болотних угідь. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. – Сумський державний університет, Суми, 2014.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-практичного завдання, що полягає в удосконаленні організаційно-економічних основ управління екосистемними послугами водно-болотних угідь. Запропоновано концептуальні підходи до вдосконалення класифікаційних ознак екосистемних послуг, здійснено вартісну оцінку екосистемних послуг водно-болотного угіддя у контексті необхідності формування механізму управління та розвитку системи платежів за екосистемні послуги, сформовано структуру організаційно-економічного механізму управління екосистемними послугами водно-болотних угідь, визначені методичні положення щодо впровадження та функціонування фінансових та організаційних механізмів управління екосистемними послугами водно-болотних угідь. У роботі запропоновані методичні підходи до проведення індикаторної оцінки екосистемних послуг водно-болотних угідь у механізмі управління як основи для вибору стратегій управління такими послугами. Визначені напрями систематизації стратегій управління екосистемними послугами водно-болотних угідь, а також сформовано критеріальну основу для розвитку платежів за екосистемні послуги.

Ключові слова: екосистемні послуги, водно-болотні угіддя, екосистемне управління, організаційно-економічний механізм, оцінка екосистемних послуг, стратегія управління, платежі за екосистемні послуги, ринки екосистемних послуг.

АННОТАЦИЯ

Дегтярь Н. В. Организационно-экономические основы управления экосистемными услугами водно-болотных угодий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06 – экономика природопользования и охраны окружающей среды. – Сумский государственный университет, Сумы, 2014.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и предложено новое решение научно-практической задачи, заключающейся в совершенствовании организационно-экономических основ управления экосистемными услугами водно-болотных угодий.

Экосистемные услуги водно-болотных экосистем определены как экономическая категория, охватывающая потоки экономических выгод и ценностей, которые получают хозяйствующие субъекты и другие заинтересованные стороны от использования существующих свойств водно-болотных экосистем, а также таких, которые образуются в результате генерирования, восстановления, поддержки, регулирования экосистемных процессов, формирующихся в результате целенаправленной деятельности субъектов хозяйствования различных форм собственности и иерархических уровней управления. Вышеизложенные особенности предложенной дефиниции экосистемных услуг и необходимость принятия эффективных управленческих решений, направленных на их имплементацию в экономический механизм функционирования субъектов хозяйствования, обусловили целесообразность совершенствования классификационных признаков экосистемных услуг через выделение функционально-регуляторных, экосистемных, организационно-экономических признаков и признаков времени. Эти признаки определяют такие виды экосистемных услуг: по стадиям и причинам динамики экосистем; по функциональному назначению (экосистемные услуги обеспечения, регулирования, поддержки и социокультурные экосистемные услуги); по типам бенефициаров экосистемных услуг и формам их потребностей; по срокам реализации и уровню легальности использования; по степени осязаемости экосистемных услуг; по пространственным признакам, типам и размеру экосистем; по этапам и вектору процесса предоставления экосистемной услуги; по способу оплаты и форме собственности; по степени вклада в благосостояние населения и уровню потребительской полезности.

Исходя из основных принципов теории хозяйственного механизма разработан организационно-экономический механизм управления экосистемными услугами водно-болотных угодий, который структурно является частью синергетического механизма функционирования экономики экосистем. Сущностно-содержательную основу данного механизма определено как динамическое взаимодействие и согласование организационных структур и процессов управления, основанных на совокупности стратегий, стимулов, ресурсов и инструментов, которые влияют и обуславливают изменение состояния экосистемных услуг водно-болотных угодий. Функционирование данного механизма происходит в пределах круга изменений экосистемных услуг водно-болотного угодья.

Научно обосновано, что развитие механизма эффективного управления требует структурированного подхода к декомпозиции и выбору стратегии управления экосистемными услугами водно-болотных угодий по следующим признакам: общие и доминантные стратегии, стратегии по способу достижения цели управления экосистемными услугами, стратегии по характеру поведения субъектов управления экосистемными услугами, а также целевые стратегии по видам таких услуг. В работе предложены методические подходы к проведению индикаторной оценки экосистемных услуг водно-болотных угодий в механизме управления как основы для выбора стратегий управления такими услугами. Определены направления систематизации стратегий управления экосистемными услугами водно-болотных угодий, а также сформирована критериальная основа для развития платежей за экосистемные услуги.

Ключевые слова: экосистемные услуги, водно-болотные угодья, экосистемное управление, организационно-экономический механизм, оценка экосистемных услуг, стратегия управления, платежи за экосистемные услуги, рынки экосистемных услуг.

SUMMARY

Degtyar N.V. Organizational and economic foundations of wetlands ecosystem services management. - Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.00.06 - Environmental Economics and Environmental Protection. - Sumy State University, Sumy, 2014.

The thesis presents a theoretical synthesis and proposes a new solution of scientific and practical tasks of improving organizational and economic bases of wetlands ecosystem services management. The conceptual approaches to improve classifications of ecosystem services have been offered. In the thesis is implemented the valuation of wetlands ecosystem services in the context of the need to develop management mechanism and development of payments for ecosystem services system, the structure of organizational-economic mechanism of wetlands ecosystem services management has formed, methodological position on the implementation and functioning of financial and organizational mechanisms of wetlands ecosystem services has identified. The paper presents the methodological approaches to indicator assessment of wetlands ecosystem services in the mechanism of management as a basis for selecting ecosystem services management strategies. Determined the directions of systematization of wetlands ecosystem services management strategies and criterial basis for the development of payments for ecosystem services has formed.

Keywords: ecosystem services, wetlands, ecosystem management, organizational and economic mechanism, ecosystem services evaluation, management strategy, payments for ecosystem services, ecosystem services markets.

Підписано до друку 12.03.2014
Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 1,1. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007